

**Zum Begriff des „Mechanismus“ bei der Realisierung
des Rechts von Privatpersonen auf Zugang zu Informationen,
die sich in der Verfügung eines Gerichts befinden**

Inessa Kostenko

Aspirantin am Lehrstuhl für allgemeinrechtliche Disziplinen

an der Fakultät für Recht und Massenkommunikation

der Kharkiver Nationalen Universität des Inneren

Ukraine

Der Artikel befasst sich mit dem Begriff des „Mechanismus“ bei der Realisierung des Rechts von Privatperson auf Zugang zu Informationen, die bei Gerichten verfügbar sind. Hierzu werden inso- weit bestehende Rechtsvorschriften und einschlägige wissenschaftlicher Arbeiten analysiert. Die zentrale Aufmerksamkeit des Beitrags gilt der Richtigkeit der Verwendung des Begriffs «Mechanis- mus» in der Rechtswissenschaft. Es wird nachgewiesen, dass der Begriff «Mechanismus», trotz des negativen Ansatzes zur Verwendung dieses Begriffs, in der rechtswissenschaftlichen Literatur gleichwohl weit verbreitet ist. Die Autorin teilt die Meinung jener Autoren, die der Ansicht sind, dass die Gewährleistung der Rechte der Person durch bestimmte Rechtsmechanismen geschieht, da es durch die Kategorie «Mechanismus» möglich wird, den gesamten Prozesse der Wahrnehmung von Rechten durch Privatpersonen als auch das hierzu erforderliche Verfahren in einer systema- tisch-dynamischen Weise darzustellen.

Der Beitrag klärt die Relation der Bedeutungsfacetten «Mechanismus für die Umsetzung der Rech- te der Person» und «Mechanismus der Gewährleistung der Rechte von Personen» zueinander, in- dem der Inhalt der Schlüsselbegriffe „Verwirklichung“ und „Gewährleistung“ der Rechte der Per- son differenziert wird. Diese Konzepte können nach Ansicht der Autorin nicht gleichgesetzt werden, da die Umsetzung der gewährten Rechte durch eine Person in der direkten Beteiligung der Person besteht, die ihr eingeräumten Chancen zu nutzen. Im Gegensatz dazu setzt die Gewährleistung der Rechte einer Person ein aktives Verhalten nicht seitens der Person, sondern seitens der zuständigen staatlichen Stellen voraus, die die notwendigen Voraussetzungen für die effektive Nutzung durch diese Person der ihr gewährten Möglichkeiten schaffen sollen.

Im Wege der Verallgemeinerung von wissenschaftlichen Positionen hinsichtlich des Verständnisses des Konzepts «Mechanismus der Gewährleistung der Rechte der Menschen und Bürger» in der ju- ristischen Literatur ergeben sich eine Reihe von Maßnahmen und Mittel, mit denen die Vorausset- zungen für die tatsächliche Wahrnehmung der im Gesetz verankerten Möglichkeiten gesichert wer-

den können. Hieraus erarbeitet die Autorin eine Definition des „Mechanismus“ bei der Realisierung des Rechts von Privatpersonen auf die bei einem Gericht verfügbaren Informationen.

Щодо поняття механізму забезпечення реалізації права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває у розпорядженні суду

Костенко Інеса

аспірант кафедри загальноправових дисциплін

факультету права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ

Актуальність теми дослідження обумовлена теоретичною значимістю широкого кола проблемних питань, що стосуються забезпечення та реалізації конституційного права приватних осіб на доступ до публічної інформації, зокрема права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває у розпорядженні суду.

Конституційне закріплення права доступу до публічної інформації виступає в якості найважливішого чинника, що сприяє розвитку особистості, який надає прямий вплив на соціальний рівень суспільства, та й взагалі демократії, відкритості та прозорості діяльності публічної адміністрації в Україні.

Однак, одного лише закріплення права в Конституції України явно недостатньо. Необхідні певні можливості й умови для реалізації конституційного права доступу до публічної інформації, зокрема права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває у розпорядженні суду, що передбачає існування дієвого та

ефективного механізму реалізації цього права.

Закон України «Про доступ до публічної інформації»¹ переводить питання права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває у розпорядженні суду, з теоретичної у практичну площину. Основні його положення спрямовані на встановлення умов і способів надання приватним особам інформації, що перебуває у розпорядженні суду. Таким чином, зазначений закон покликаний забезпечити реалізацію в Україні права приватних осіб на доступ інформації, що перебуває у розпорядженні суду, шляхом закріплення відповідного механізму забезпечення реалізації цього права приватних осіб.

Дослідженню механізму забезпечення реалізації прав людини і громадянина присвячена велика кількість літератури. Окремі аспекти цього

¹ Про доступ до публічної інформації : закон України : від 13.01.2011 р. № 2939–VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.

механізму висвітлені у працях К. Г. Волинки, Е. А. Виршикової, В. А. Лебедева, Ж. М. Пустовіта, М. І. Сірого, Р. В. Філіппова, Е. Н. Хазова, В. І. Шишкіна тощо. Окремо слід наголосити на проведенні досліджень механізму забезпечення конституційного права людини і громадянина на судовий захист (І. О. Бакірова), на повагу до її гідності (В. Д. Недбалюк), на вищу освіту (В. М. Шапіро), на свободу слова (Т. В. Збирак) тощо. Але попри актуальність, право на доступ до публічної інформації, зокрема до інформації, що перебуває у розпорядженні суду, та відповідний механізм забезпечення реалізації цього права, на жаль, не були ще предметом спеціального наукового дослідження.

В зв'язку із цим, **метою** статті є визначення поняття механізму забезпечення реалізації права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває у розпорядженні суду, шляхом вивчення та системного аналізу чинного законодавства та наукових праць.

Перш, ніж перейти до характеристики механізму забезпечення реалізації права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває у розпорядженні суду, на наш погляд, слід з'ясувати взагалі коректність застосування терміну «механізм» в юриспруденції, оскільки думки науковців з цього приводу

не є однозначними.

Так, вважається, що цей термін більш асоціюється із технічним обладнанням та процесом його функціонування. Підтвердженням цього є те, що не всі автори погоджуються з можливістю використання терміну «механізм у поєднанні з юридичними конструкціями». Зокрема В. Шапіро зазначає, що «механізм, широко поширений в епоху метафізиків, незважаючи на критичну оцінку численних механічних теорій Ф. Енгельсом, воскрес в радянському праві і наполегливо продовжує займати позиції й сьогодні. Незважаючи на простоту поєднання правових категорій з «механічними», і навіть деяку їх звучність, не завжди ці словесні конструкції можна віднести до правових»².

На наш погляд, така думка має право на існування, але незважаючи на негативний підхід до використання розглянутого терміна, такі висловлювання відображають той факт, що поняття «механізм» досить широко поширене в правовій науковій літературі. Ми підтримуємо позицію тих науковців, які вважають, що забезпечення реалізації прав особи відбувається за допомогою певного

² Шапіро В. Содержание механизма реализации конституционного права на высшее образование / В. Шапіро [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.law-n-life.ru/arch/130/130-4.doc. – Назва з екрана.

правового механізму. Ми згодні з В. А. Лебедевим в тому, що одними з найскладніших і важко вирішуваних в юридичній практиці є питання реалізації прав людини, пов'язані з переведенням встановлених в законодавстві норм в реально діючий механізм їх застосування³. На цьому, зокрема, акцентує увагу Верховний комісар Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) Нави Пиллей, зазначаючи у своїй роботі, що права і свободи людини і громадянина відповідно до вимог ООН повинні мати можливість впровадження шляхом реальних та ефективних механізмів⁴. Саме через категорію «механізм», на думку Е. Н. Хазова, стає можливим охопити весь процес використання особистістю прав (свобод), уявити процес в системно-динамічному вигляді⁵.

Підтвердженням поширеного використання терміну «механізм» в юридичній літературі є також численні

³ Лебедев В. А. Конституционно-правовая охрана и защита прав и свобод человека и гражданина в России (теория и практика современности) / В. А. Лебедев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2005. – 358 с.

⁴ Пиллей Н. Как принимать последующие меры по рекомендациям ООН в области прав человека : практическое руководство для гражданского общества / Н. Пиллей [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [HowtoFollowUNHRRRecommendationsRU.pdf](#). – Назва з екрана.

⁵ Хазов Е. Н. Содержание юридического механизма конституционных гарантий прав и свобод человека и гражданина / Е. Н. Хазов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www.new.law-books.ru/1-1-2010/1-1-2010-4.doc](#). – Назва з екрана.

наукові праці, предмет вивчення яких складають «механізм забезпечення реалізації та захисту прав особи» (В. І. Шишкін)⁶, «механізм реалізації прав особи» (М. І. Сірий)⁷, «механізм забезпечення прав особи» (К. Г. Волинка)⁸, «механізм захисту та забезпечення прав особи» (Ж. М. Пустовіт)⁹ тощо. Але системний аналіз цих робіт дозволяє зробити висновок, що, на перший погляд, мова йде про однакові назви, а насправді, кожна з них характеризує різні за обсягом та змістом явища. Зокрема, в межах нашого дослідження, нас цікавлять такі поняття, як механізм реалізації прав особи та механізм забезпечення реалізації прав особи. Спробуємо надалі встановити співвідношення цих правових категорій.

Зрозумілим є те, що механізм реалізації прав особи та механізм забезпечення реалізації прав особи пов'язані із здійсненням особою своїх прав у взаємозв'язку із державою. Цей взаємозв'язок проявляється у закріпленні прав особи у нормативно-правових актах та створенні з боку держави певних умов,

⁶ Шишкін В. І. Забезпечення прав людини в судочинстві США (Організаційні і процесуальні засади) / В. І. Шишкін. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – С. 5.

⁷ Погорілко В. Ф. Права і свободи людини і громадянина в Україні / В. Ф. Погорілко, В. В. Головченко, М. І. Сірий. – К., 1997. – С. 40.

⁸ Волинка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики / К. Г. Волинка. – К., 2001. – 164 с.

⁹ Пустовіт Ж. М. Основні соціальні права і свободи людини і громадянина в Україні / Ж. М. Пустовіт. – К., 2001. – С. 4, 12.

наявність яких дозволяє особі користуватися наданими правами. Це неодмінно пов'язано із такими ключовими поняттями, як «реалізація прав особи» та «забезпечення реалізації прав особи», які за змістом є дуже близькими, а мають певні особливості.

Аналіз наукових публікацій з теорії держави і права, що стосуються проблематики реалізації прав особи, показав нам однастайність думок науковців з цього приводу. Так, у загальному вигляді під реалізацією прав і свобод особи у науковій літературі розуміють гарантовану міжнародним співтовариством і державою, здійснювану в передбачених законом формах юридично підзаконну діяльність особи, що виражається у використанні і виконанні нею природних прав та обов'язків з метою досягнення і розвитку гідного рівня своєї життєдіяльності¹⁰, практичне використання передбачених правовими нормами можливостей, в результаті чого особа отримує різноманітні матеріальні, духовні та інші блага для задоволення індивідуальних і, певною мірою, суспільних інтересів і потреб¹¹ або

¹⁰ Вырщикова Е. А. Научные сообщения совершенствование механизмов обеспечения прав человека / Е. А. Вырщикова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/sovershenstvovanie-mehani-zm-ov-obespecheniya-prav-cheloveka>. – Назва з екрана.

¹¹ Кульба В. В. Введение в информационное управление: уч.-метод. изд. / В. В.

втілення приписів правових норм в життя, тобто реальне втілення змісту юридичних норм у фактичній поведінці особи¹². На додаток слід акцентувати увагу на тому, що, враховуючи характер дій суб'єктів права (фізичних та юридичних осіб, публічної адміністрації тощо), а саме ступінь активності суб'єктів по здійсненню правових норм розрізняють наступні форми реалізації права: використання, виконання, застосування. Серед яких, стосовно теми нашого дослідження реалізація приватними особами свого права на доступ до інформації, що перебуває у розпорядженні суду, здійснюється в такій формі реалізації, як використання, сутність якого полягає у правомірній поведінці особи, здійсненні нею свого суб'єктивного права та активній реалізації тих можливостей, які надані їй нормами права¹³. Характерна ознака такої форми реалізації даного права приватних осіб, як використання – добровільність, оскільки тільки сама приватна особа може реалізувати своє право і ніхто інший не може змусити її

Кульба, В. Д. Малюгин, А. Н. Шубин, М. А. Вус. – СПб. : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1999. – 116 с.

¹² Алексеев С. С. Право. Азбука. Теория. Философия. Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Издательская группа НОРМА–ИНФРА. – М. 1998. – 423 с.

¹³ Реалізація права (норм права) - поняття, форми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/stati/tgp/113.php>. – Назва з екрана.

використовувати своє право. Таким чином, приватна особа самостійно вирішує здійснювати або не здійснювати право доступу до інформації, що перебуває у розпорядженні суду.

Ми цілком згодні з вищезазначеними точками зору та розглядаємо реалізацію прав особи як активну участь особи у здійсненні наданого законом їй суб'єктивного права. Отже механізм реалізації прав особи пов'язаний із практичним використанням особою передбаченої правовими нормами можливості для задоволення своїх інтересів.

Але реалізацію права особи не можна зводити виключно до діяльності особи, адже тут особі досяжні лише певні норми (частки права), які вона може реалізувати самостійно. Щодо реалізації (здійснення) прав особи завжди постає проблема державного, насамперед, юридичного, тобто закріпленого у законі або в іншому нормативно-правовому акті їх забезпечення. Саме держава як єдиний офіційний представник усього суспільства може і зобов'язана «розподіляти» надані членам суспільства ті чи інші можливості. Отже, права людини – якщо мати на увазі їх використання, реалізацію – повинні так чи інакше набути й певних юридичних характеристик, наприклад: закріплення у конституції, забезпечення юридичними

засобами здійснення, охорони й захисту¹⁴. Відповідно, можна припустити, що реалізація права це, скоріше, теоретична конструкція, яка втілюється у життя через механізм забезпечення реалізації прав особи, де ключовим поняттям є «забезпечення реалізації прав особи».

У теорії права превалює точка зору, що забезпечення реалізації прав особи більш широке поняття по відношенню до реалізації прав особи. Так, одні вчені під забезпеченням конституційних прав і свобод особи розуміють систему загальних умов і юридичних засобів, які забезпечують їх правомірну реалізацію¹⁵, інші – доцільну правову, правозахисну логіко-пізнавальну діяльність¹⁶. Стосовно суб'єктів, що здійснюють цю діяльність, необхідно сказати, що до них відносяться органи законодавчої, виконавчої та судової влади, Президент України, правоохоронні та контрольно-наглядові органи нашої

¹⁴ Реалізація прав і свобод людини та громадянина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/law/9327/>. – Назва з екрана.

¹⁵ Витрук Н. В. Социально-правовой механизм реализации конституционных прав и свобод / Витрук Н.В. // Конституционный статус личности в СССР / под ред. Б.Н. Топорнина. – М. : Юрид. лит-ра. – 1980. 326 с.; Рабинович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П. М. Рабинович . – Харків: Вид-во «Право», 1997. – 154 с.

¹⁶ Филиппов Р. В. Механизм обеспечения прав человека и место в нем суда присяжных / Р. В. Филиппов [filippoff.pdf](#); Шудра О. В. Институт прав человека: международный стандарт / О. В. Шудра // Институт прав человека в России. Саратов: Изд-во Саратовского государственного университета, 1998. – 243 с.

держави, їхні службові і посадові особи, які здійснюють свої функції із використанням наданих їм законом повноважень з метою створення оптимальних умов для найбільш повної реалізації суб'єктивних прав осіб, а в разі порушення – їх відновлення та притягнення винних до юридичної відповідальності. Таким чином, забезпечення реалізації прав особи – це діяльність усіх державних органів щодо створення належних умов для практичного використання особою наданих суб'єктивних прав. Відповідно механізм забезпечення реалізації прав особи пов'язаний із участю уповноважених державних органів щодо створення цих умов.

Підсумовуючи, слід сказати, що реалізацію прав особи не можна ототожнювати із забезпеченням реалізації прав особи. На нашу думку, зазначені поняття тісно пов'язані, але все ж таки мають певні відмінності. Так, реалізація особою наданих їй прав полягає у безпосередній участі особи, що спрямована на використання наданих їй можливостей. Натомість, забезпечення реалізації прав особи передбачає активну поведінку не особи, а уповноважених державних органів, що повинні створити всі необхідні умови для ефективного використання особою наданих їй можливостей. Мова йде про забезпечення реалізації прав особи в

тих випадках, коли вона не може здійснити свої права без втручання державних органів в межах їх компетенції.

Враховуючи мету нашого дослідження, у подальшому ми будемо розглядати саме механізм забезпечення реалізації права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває у розпорядженні суду. В свою чергу, під забезпеченням реалізації права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває у розпорядженні суду, будемо розуміти активну діяльність суду як розпорядника інформації, що спрямована на створення належних умов для отримання приватними особами інформації, що перебуває у його розпорядженні.

В юридичній літературі під механізмом забезпечення реалізації прав особи розуміють: певну систему засобів і чинників, що забезпечують необхідні умови поваги усіх прав і основних свобод людини, що впливають із гідності, властивої людській особистості, та є суттєвими для її вільного і повного розвитку¹⁷; систему, певним чином організованих правозабезпечувальних заходів комплексного характеру з метою створення найбільш сприятливих умов для реалізації прав людини, органічно

¹⁷ Теперик А. В. Защита избирательных прав граждан в Российской Федерации. Монография / А. В. Теперик, М. С. Матейкович. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 304 с.

пов'язана із зовнішнім середовищем¹⁸, заходи, спроможні створити умови для реалізації прав і свобод людини¹⁹, єдине, ціле і якісне самостійне явище правової системи, яке є комплексом взаємопов'язаних і взаємодіючих передумов, засобів та умов, які створюють належні юридичні і фактичні можливості для повноцінного здійснення кожним своїх прав і свобод²⁰.

Отже, всі науковці одностайні у тому, що у загальному розумінні під механізмом забезпечення реалізації прав людини і громадянина слід розуміти законодавчо передбачену сукупність заходів та засобів, за допомогою яких створюються умови для реального втілення людиною і громадянином закріплених у правових нормах можливостей. В зв'язку із цим, повертаючись до теми нашого дослідження, можна із впевненістю сказати, що механізм забезпечення реалізації права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває у

розпорядженні суду, – це сукупність заходів та засобів, за допомогою яких створюються умови для реального втілення приватними особами закріпленого у правових нормах суб'єктивного права на отримання інформації, що перебуває у розпорядженні суду

¹⁸ Вырщикова Е. А. Научные сообщения совершенствование механизмов обеспечения прав человека / Е. А. Вырщикова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/sovershenstvovanie-mehanizmov-obespecheniya-prav-cheloveka>. – Назва з екрана.

¹⁹ Дуравкіна Н. І. Відповідальність як складова механізму забезпечення прав і свобод людини й громадянина / Н. І. Дуравкіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [Duravkina.pdf](#). – Назва з екрана.

²⁰ Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. / К. Г. Волинка. – К.: МАУП, 2003. – 240 с.

